

*Užgavėnės
Švenčių
aplinkyse*

—2007—

Turinys

1. Įvadas.....	2
2. Žiemos šventė.....	4
3. Žiemos periodo persirengėliai Švenčionių apylinkėse:.....	5
4. Užgavėnių pamėklė.....	9
5. Nalšios muziejaus etninės veiklos skyrius indėlis į Užgavėnių tradicijos tęstinumą.....	10
6. Išvados.....	13
7. Literatūros sąrašas.....	15
8. Žodynėlis.....	17
9. Priedai.....	18

Ivadas

Žiemos pabaigos šventės ir jų apeigos susiformavo pirmykštės žemdirbystės laikais. Kiekvienas jų elementas turėjo gilią simbolinę bei maginę prasmę. Žiemos išlydėjimo švenčių apeigose pagrindinis dėmesys buvo nukreiptas į apeigas, kurios tikėta, kad turėjo išvaryti žiemos demonus ir pažadinti iš miego šalčio sukaustyta žemę, suteikti jai derlingumo galios. Žiemos išlydėjimo ir pavasario sutikimo šventė – Užgavėnės. Šios šventės papročiai ir tradicijos labai senos, jos išliko mažiausiai paliesti bažnytinės įtakos, kadangi bažnyčia čia tik atlieka Pelenų dienos apeigas. Jos švenčiamos daugelyje šalių, tačiau įvairiai. Lietuviškos Užgavėnės tai senųjų apeigų ir žaidimų, kurių metu susitinkama su mirusiųjų vėlėmis ir gamtos dievybėmis, tradicija. Triukšmingos Užgavėnės švenčiamos visoje Lietuvoje. Šią dieną reikia praleisti linksmai ir valgyti daug mėsinių patiekalų. Per Užgavėnės valgomi tradiciniai valgiai. Draudžiama dirbti kai kuriuos darbus, kaip antai verpti, siūlus sukti, malti ir pan. Visoje Lietuvoje buvo tikima, kad per Užgavėnės reikia daug važinėti. Užgavėnėse susikaupė daug papročių, žaidimų, dainų. Dar nuo XX a. pr. Užgavėnės Lietuvoje šventė tris dienas, teikė išskirtinę reikšmę trims paskutiniuosius Mėsiedo laikotarpio dienoms – sekmadieniui, pirmadieniui ir antradieniui – tikrajai Užgavėnių dienai. Linksmos ir siautulingos Mėsiedo užbaigos išvaro žiemą. Dvyliką valandą baigdavosi linksmybės, nes ryte Pelenų diena praneša apie gavėnios atėjimą. Visomis Užgavėnių apeigomis siekiama pažadinti žemės gyvybinę jėgą.

Užgavėnės, kaip kalendorinė šventė ir paprotinės sistemos dalis, turi ir į istorinės sąmonės glūdumas nusitęsiantį paveldo matmenį ir nūdieną nukreiptą kultūros proceso poreikių vektorių. Tad šio darbo tikslas panagrinėti kokias Užgavėnės švenčia Švenčionių apylinkių žmonės. Taipogi išsiaiškinti, kaip būtų įmanoma turimas žinias apie Užgavėnių tradicijas, kuo racionaliau pritaikyti prie kultūros darbuotojų rengiamų švenčių, nenukrypstant nuo tradiciškumo ir regioninio savitumo. Darbe bus bandoma atsekti Užgavėnių šventės tradicijų liekanas iki šių dienų. Tam pasirinktas vienas Lietuvos regionas - Rytų Aukštaitija, ypatingai akcentuojant Švenčionių apylinkes. Kadangi šis kraštas dar ir dabar yra išlaikęs daugelį senųjų tradicijų. Dar vienas aspektas paskatinęs imtis šio darbo, tai kad, šis regionas savitas tuo, kad ribojasi su kitu regionu – Baltarusija. Juk pagal etnologinius duomenis, gali būti sumišę kai kurie papročiai. Darbe bus bandoma išsiaiškinti kaip galėjo paveikti žiemos švenčių papročius kito regiono tradicijos, papročiai ir pan.

Pradžioje, bus aprašoma dar nuo sovietmečio laikų gyvuojanti „žiemos šventė“. Remiantis ankstesniais tyrinėtojais, bus apžvelgiama pačios šventės raida nuo XX a. pradžios iki XXI a. palyginant su senesniais šaltiniais. Pagrindinis tikslas - išsiaiškinti šventės šventimo erdvę ir laiką, reikšmę, suvokimą, ar jis nepakito nuo senesnių laikų iki nūdienos. Kaip pasikeitė požiūris į šventės tradiciškumą, apeigiškumą ir kas galėjo įtakoti šiam pasikeitimui. Kad suvoktume pačios šventės esmę, darbe bus siekiama trumpai išskirti Švenčionių krašto Užgavėnių pagrindinius skirtumus nuo kitų Lietuvos regionų. Ankstesnių tyrinėtojų yra nustatyta, kad Lietuvoje nors ši šventė buvo švenčiama maždaug vienodai, tačiau yra ir skirtumų, būdingų tik tam regionui. Kuo detaliau šiame darbe bus nagrinėjami Užgavėnių persirengėliai,

kadangi to reikalauja pasirinkta darbo tema. Pabaigoje bus bandoma panagrinėti šiai dienai aktualią tendenciją - kaip išsaugant pagrindinius aukštaitišku Užgavėnių, kurios galėtu būti švenčiamos Švenčionių krašte, elementus padaryti šiuolaikišką, patrauklią šventę. Kaip atsisakyti bendra lietuviškų scenarijų.

Pagrindinė literatūra, kurios pagalba bus rašomas darbas - A. Vaicekausko monografija „Lietuvių žiemos šventės“. Į pagalbą pasitelkiami kiti anksčiau šia tema rašiusieji autoriai: P. Dundulienė, J. Balys, J. Kudirka ir kiti. taipogi panaudoti konsultaciniai duomenys doc. Dr. A. Vaicekausko, suteikti Nalšios muziejaus etninės veiklos skyriui. Daug paimta medžiagos iš Nalšios muziejaus etninės veiklos skyriaus, kurią pateikė šio skyriaus darbuotoja V. Balčiūnienė. Anketos pagalba apklausti įvairių amžiaus grupių ir gyvenamų vietų žmonės. Remiantis jų pasakojimai, darbe kuo tiksliau, nenukrypstant nuo autentiškų pasakojimų, bus bandoma atsekti papročius ir apeigas žiemos pabaigos šventės Užgavėnių, Švenčionių apylinkėse vadinamų Ažugavų.

^{isvadose}
Ivade apibendrinamas užsibrėžtų darbo tikslų rezultatas. Trumpai išdėstyti likę senieji papročiai bei apeigos, kurie dar ir dabar gyvuoja Užgavėnių šventės rengiamuose renginiuose. Pabrėžta kas jau yra pakitę ir prisitaikę prie šiuolaikiškos modernios visuomenės.

Prieduose pateikiama anketa, kuria remiantis apklausti pateikėjai, lentelės.

Žiemos šventė

Nuo Kalėdų visą laikotarpį iki Užgavėnių buvo šokiais ir žaidimais skatinamas juokas ir triukšmas. Tuo pat metu Užgavėnės - ir pavasario šaukimas, triukšmingas žemės žadinimas, jos derlingumo skatinimas įvairiais apeiginiais veiksmais. Tik neturi nieko bendra su „žiemos švente“, „žiemos palydomis“, nes tokios šventės lietuviai visai neturėjo. „Žiemos šventė“ buvo dirbtinai mums pristata ideologiniais sumetimais kaip tikrosios šventės pakaitalas. Tačiau dar kai kuriuose Švenčionių apylinkių miesteliuose ir kaimuose dar ši šventė švenčiama. Nors ji ir buvo modifikuota, pritaikyta prie nūdienos realijų, tačiau iš sėmės turiniu, laiku ir vieta liko tapati, kaip ir sovietmečiu. Kaip nekeista, tačiau ir dabar yra gana populiarė. Rengiama, kaip ir prieš kokių 15 metų, netoli ežero (kadangi seniau jos vykdavo ant paties ežero ledo), tad vieta galima sakyti nepakito. Žiūrint laiko aspektu – pabaiga žiemos, kaip ir seniau. Visada šventė pradeda ryte „žūklės metu“. Kadangi pačia šventę atidaro rungtynės, kas pagaus daugiau žuvies. Darbo autorė aprašys pačia didžiausią žiemos šventę – rengiamą Sirvėtos regioninio parko administracijos.

Devintą kartą šįmet (2005 m.) vyko žiemos šventė Sirvėtos regioniniame parke, kurios pagrindinis iniciatorius prieš devynetą metų buvo Sirvėtos regioninio parko administracija. „Laikui bėgant palengva išsiplėtė ne tik šventės programa, bet ir organizacijų ratas, nes jau kelinti metai šventę bendromis jėgomis organizuoja Švenčionių rajono savivaldybė, Sirvėtos regioninis parkas ir VI Švenčionėlių miškų urėdija¹“. Šįmet buvo surengta naujoje vietoje prie Bėlio ežero, kur kažkada vykdavo rajoninės dainų šventės. Šventė vyko kalendorinės žiemos pabaigoje – vasario 24 dieną. Pirmieji, jau kaip įprasta, visada šventę pradeda žvejai, poledinėje žūklėje. Po rungties visada vyksta apdovanojimas: pirmų, trečių vietų. Šventės atidarymo metu susirinkusius sveikino meras Vytautas Vigelis. Savo kalboje nuskamba palinkėjimai: linksmos visiems nuotaikos, gerai parleisti laiką, pasidžiaugti geru oru. Panašius linkėjimus išsakė Sirvėtos regioninio parko direktorius Stanislovas Zakarevičius ir VI Švenčionėlių miškų urėdijos urėdas Narius Jotautas. Šventės metu buvo verdamas tradicinė žuviene, kuria galėjo pasivaikinti šventės svečiai ir dalyviai. Po oficialaus šventės atidarymo, t.y. po ugnies uždegimo, prasidėjo sportinės varžybos. Kaip ir prieš 15 metų, į trasą iššliuozė slidininkai. Pasibaigus rungtynėms vyko apdovanojimai: pirmų - trečių vietų. Prie šventės estrados buvo įrengta aikštelė, kur varžėsi futbolo mėgėjai. Stipriausi vyrai rungsi rasto kėlime ir virvės traukime. Taipogi šventėje buvo daugiau įvairių varžybų, kaip antai: įvairiausios varžytuvės, atrakcionai, vaišinami žuviene ir arbata, galima buvo paskanauti bulvių su lupenomis. „Baigėsi devintosios žiemos šventės programa, užgeso šventės ugnis, kurią per atidarymą uždegė rajono meras V. Vigelis, šventės dalyviai skirstėsi su mintimis apie kitą, jau jubiliejinę, 10 – ają šventę, kurią planuojama surengti ant Bėlio ežero²“.

Apibendrinimui galima pasakyti, kad ši šventė yra gana populiarė Švenčionių apylinkėse. Laike ir erdvėje nepakito – kaip ir maždaug prieš 15 metų, taip ir dabar švenčiama prie ežero, žiemos pabaigoje, ir dienos metu. Kai kur savaitgalyje, o kai kur ir darbo dieną (kaip ir ši, kuri buvo surengta penktadienį).

¹ Jakštas A. Devintojoje žiemos šventėje buvo linksmas / Švenčionių kraštas. – 2006. 03. 04. – p. 9.

² Jakštas A. Devintojoje žiemos šventėje buvo linksmas / Švenčionių kraštas. – 2006. 03. 04. – p. 9.

Linksmimosi funkcija liko nepakitusi: atrakcionai, apdovanojimai ir vaišės. Žmonių buvo įvairaus amžiaus, nuo jauno iki seno. Rungtyse dalyvavo mokiniai, įstaigų darbuotojai (darbo autorei apie 1985 metus pačiai teko tokioje šventėje - šliuožti su slidėmis).

Tad galima daryti išvada, kad ši šventė dar tęsiama ir dar, manau, tęsis ne vienerius metus.

Mėsiedo laikotarpio persirengėliai Švenčionių apylinkėse

Šios dalies tikslas, aprašyti, kuo savitos Švenčionių krašto Ažgavų tradicijos. Pirmiausia pats pavadinimas yra kitoniškas negu kitų regionų, šią šventę Švenčioniškiai vadina Ažugavomis. Ažugavos - tai linksmybių ir vestuvių pokalėdinio meto, Švenčionių krašte vadinamo „mėsiedu karnavalu“, paskutinioji diena. Kitaip tariant, žiemos ciklo linksmojo tarpsnio užbaigimas. Per „mėsiedą“ daugiausia šokdavo, be to vykdavo karnavalai su šokiais ir žaidimais lauke ir namuose. Ši šventė iš visų metų švenčių išsiskirdavo linksmybėmis, šokiai anuomet buvo persipynę su įvairiais vaidinimais, žaidimais, persirengėlių eitynėmis ir pokštais. Užgavėnėms būdingi kai kurie regioniniai savitumai. Nei per Kalėdas, nei per Velykas Lietuvoje tokių ryškių skirtumų nerasime.

Ažugavos - tai dar ir perėjimas iš žiemos į pavasarį, triukšmingas žemės žadinimas, jos derlingumo skatinimas įvairiais apeiginiais veiksmais: laukų apvažiavimas, važinėjimas garsiai dainuojant, supimasis, laistymasis vandeniu. Taigi, jos turi ir žiemos, ir pavasario ciklų šventėms būdingų elementų. Dažniausiai senų žmonių atmintyje nuo 20 a. pradžios išliko mūsų linksmi pasivažinėjimai su dainomis, brazgunais ir spalvotais kaspinėliais išpuošti arkliai, vaikų triukšmingas važinėjimas rogutėmis ir geldomis nuo kalniukų iki sutemų ir net šviečiant mėnuliui, ledo karuselės, pasiutusios jaunimo vakaruškos iki vidurnakčio, sotus ir riebus mėsos, blynų valgymas 12 kartų. Savitos, archaiškosios Švenčionių krašto Ažugavų dainos kitur Lietuvoje retai sutinkamos. Jos yra smagios dainuoti, bet svarbiausia - labai vertingos, jose galima rasti apeiginių, mitologinių vaizdinių. Nors šiam kraštui per Užgavėnes nėra būdingi persirengėliai, pamėklė, tačiau yra užfiksuotų pavienių atvejų kur pateikėjai nurodo, jog buvo. Pagrindė Švenčionių apylinkėse vyravo paprotys persirengti trimis karaliais. Eisena vaikščiojo pakiemiais mėsiado vakarėlių metu kur vyko pasilinksminimai. Tad toliau bus bandoma išsiaiškinti kaip transformavosi šių personažų vaidmuo laikui bėgant. Kitoje šio skirsnio dalyje bus bandoma panagrinėti pačius persirengėlius. Taipogi bandysiu išsiaiškinti, kaip pakito pagrindinės apeiginės ir paprotinės šių dalyvių funkcijos. Dalyvių eisenos nagrinėjimas: kas joje dalyvavo ir dalyvauja, kokie personažų veiksmai, savybės. Kokia buvo ir yra šio krašto pamėklė. Kaip ji kito, ar liko jos apeiginės funkcijos tokios kaip ir senesniais laikais, ar pakitusios. Kokios jos yra nūdienoje. Kad suprantamiau būtų tai įsivaizduoti, darbe bus palyginta Švenčionių krašto papročiai su kitų Lietuvos regionų. Paimti tik esminiai skirtumai, išskiriantys Užgavėnių tradicijas.

Yra duomenų, kad dar 5 – 6 dešimtmetyje per Ažugavas tradicinės vertybės buvo gerbiamos, viskas vyko natūraliai, be vaidinimo. Žmonės patys įsijungdavo į veiksmą to nė nepastebėdami. Taip pasakoja ir pateikėja Vanda Stanevičienė gim. 1946 m. Adomiškėje, „ *prisimenu tėtis mus vaikus susodindavo į arklių pakinkytas rogutes ir vežiodavo po laukus, kaip smagu buvo*“. Nuokalną aukštaičiai per Užgavėnes

leisdavosi lyg rituališkai bežaisdami – išsiversdavo į kitą pusę kailinius, kepurę ir žemyn. Taip prisimena daugelis apklaustų pateikėjų. Nors sako, kad Švenčionyse seniau persirengėlių per Užgavėnias nebuvo, tačiau pats kailinių išvertimo faktas rodo, kad persirengimas kaip toks buvo. Tai parodo ir užrašyta medžiaga. Pavyzdžiui pas dzūkų ateidavo kažkokia Boba. Užgavėnės dzūkams nebuvo tokios svarios. Iš ankščiau pateiktos medžiagos galime manyti, jog Žemaitijoje linksmiausias metas – Užgavėnės, o aukštaičiai išsidūkavo per tarpukalėdžius – nuo Kalėdų iki Trijų Karalių. Kadangi Aukštaitijoje su kaukėmis vaikstoma nuo Kalėdų iki trijų Karalių ir tęsiasi iki Užgavėnių.

Užgavėnių persirengėlių tradicija, palyginti su kitais kalendoriniais persirengėliais, yra stipriausia ir gyvuoja iki šių dienų. Jie skirstomi į zoomorfinius: „ožys“, „arklys“, „gervė“, „meška“; demonomorfinius: „giltinė“, „velnias“; antropomorfinius: „ubagai“, „žydai“, „čigonai“, „gydytojai vengrai“ „malpa“ ir kt. Vėlyvesni persirengėliai yra krikščioniškieji „trys karaliai“. Užgavėnių persirengėliai ilgiausiai išliko Žemaitijoje, kur tradicija ir iki šių dienų perduodama iš kartos į kartą. Svarbiausias ir išskirtingiausias iš visų Lietuvos regionų Užgavėnių akcentas, kuriuo užbaigiama šventė – iškamšos (vadinamos More, Kotre, seniau boba, motinėle) vežiojimas ir sudeginimas. Šis paprotys toks stiprus, kad net išplito visoje Lietuvoje ir tenai kur jo nebuvo, kaip antai Švenčionių apylinkėse. „Vėliau, sovietmečiu, atsirado Morė“³. Kaip bebūtų gaila, bet švenčioniškiai ir dabar degina More. „Morė – besibaigiančios žiemos simbolis sudegė per akimirka“⁴. Užgavėnėse vaikščiojo „štukoriai“. Tai patvirtina ir A. Vaicekausko sudarytas kartografinis žemėlapis Nr. 9⁵. Ilgesnį laiką žmonių atmintyje gyvuojanti tradicija išliko apie Tverėčių (Ignalinos rajonas, o kažkada buvusi Švenčionių apskritis). Čia žmonės persirengdavo „gervėmis“, „meškėmis“, „čigonais“ ir eidavo pakiamiui prašydami kiaušinių, sūrių, lašinių. Tai patvirtina A. Vaicekausko sudarytas kartografinis žemėlapis Nr. 7⁶. Aukštaitijoje Užgavėnių pabaigoje vežiodavo Gavėną, Švenčionių apylinkėse jis minimas „čiučelos“ vardu. Dzūkijoje taipogi vežiodavo Užgavėnių Senį, o jį lydėdavo persirengėliai: „elgetos“, „čigonai“, „ožiai“, „arkliai“, „beždžionės“, „velniai“, „giltinės“, ir pan. Dzūkijoje ir Suvalkijoje, ir kai kuriuose kituose regionuose buvo dar persirengiama Kanapiniu ir Lašiniu. Nūdien Švenčioniškių Ažugavų šventėje irgi gyvuoja Kanapinis su Lašiniu, o tai pagal pateiktųjų pasakojimus, nebuvo seniau būdinga šiam kraštui. „[...] Lašininis su Kanapiniu įgijo kitokią prasmę: dabar jie išjuokia neskubančią išeiti žiemą, kritikuoja viską, kas trukdo gamtai prabusti“⁷. Galima daryti išvadą, kad XX a. pabaigoje sparčiai po visą Lietuvą paplito Žemaitiška Morė, Dzūkiskas ir Suvalkietiškas Kanapinis su Lašiniu, pasiekė netgi tuos regionus, kur niekada nebuvo (pav. Švenčionių).

Senesniuose šaltiniuose kalbama apie tarpušventį⁸. Tarpušvenčio laikotarpiu įvairiuose regionuose vaikščiodavo skirtingos persirengėlių grupės. Aukštaitijoje tarpušvenčiu pasirodydavo persirengėliai, susiję

³ Balčiūnienė V. Aukštaitiškųjų Ažugavų Diegas – vietoje žemaitiškos Morės // Švenčionių kraštas. – 2003, kovas 1. p. 4

⁴ Vološininė J. Pavasaris vėl beldžiasi į mūsų širdis // Nalšios žinios. – 2006. 03. 01. p. 2

⁵ Vaicekuskas A. Lietuvių žiemos šventės. K., 2005 m. p. 96

⁶ Vaicekuskas A. Lietuvių žiemos šventės. K., 2005 m. p. 95

⁷ Vološininė J. Pavasaris vėl beldžiasi į mūsų širdis // Nalšios žinios. – 2006. 03. 01. p. 2

⁸ Urbanavičiūtė d. Lietuvių apciginė etnochoreografija. V. 2000 m. p. 186

su krikščionių tradicijomis. Tokios vaikštynės buvo be pavadinimo ir laiko, neturi nieko bendra su personažais kurie vaizduoja biblinius „Tris Karalius“⁹. Tačiau savo išvaizda ir veiksmais buvo truputį panašūs į biblinius personažus. Visų pirma vaikščiojo trise, o vienas iš jų buvo visada juodas. Paprastai vaikščiojo vyrai persirengę karaliais, o juos lydėdavo ketvirtas, kuris nešė lempą, kuri galėjo vaizduoti „Betliejaus žvaigždę“. Aukštaitijoje „Trys Karaliai“ vaikščiodavo ilgesnį laiką, t.y. per visą tarpušvenį¹⁰. Priešingai negu kiti persirengėliai, jie lankydamo kaimą dažniausiai tyliai, kartais paskambindami varpeliu. Taip pat kaip ir Užgavėnių persirengėliai, jie užeidavo į namus ir giedodavo. Giesmės buvo religinio turinio, o užtai gaudavo dovanų. Kaip ir persirengėliai, Trys Karaliai namų šeiminiškams palinkėdavo sėkmės, gero derliaus. „Trys Karaliai“ Aukštaitijoje dažniausiai vilkėdavo išverstais kailiniais, matyt tai buvo paimta iš senesnės kilmės motyvų. Švenčionių apylinkėse buvo būdinga persirengti išsivertus kailinius į išvirkščią pusę, netgi dabar persirengėliai dažniausiai dėvi išverstus kailinius. „Pagal Trijų Karalių pasirodymo laikotarpį, galima sakyti, kad Švenčionių apylinkėse jis buvo bene ilgiausias, patvirtina ir pateikėjai. Čia persirengėliai pasirodydavo ne tik per Kalėdas, Naujuosius metus, Tris Karalius, bet visas šventes jungiančio periodo metu. Jis trukdavo nuo Kalėdų iki Užgavėnių t.y. per mėsiėdą“ (pateikėja Vanda Stanevičienė, gim. 1946 m. gyv. Švenčionių raj. Adomiškės kaime. Dabar gyv. Švenčionyse). Šiame regione yra žinių, kad vaikščiojo ir senesnės kilmės persirengėliai – „čigonai“. Jie buvo ypač populiarūs Biržų, Kupiškio, Molėtų, Pakruojo, Rokiškio, Utenos, Ignalinos ir Zarasų, Švenčionių rajonuose. Tai patvirtina A. Vaicekausko sudarytas kartografinis žemėlapis Nr. 10¹¹. Nūdiėna, galima sakyti, kad šis paprotys yra, tačiau nėra paplitęs. „Trimis Karaliais“ vaikšto apsirėdę Švenčionių kultūros skyriaus darbuotojai. Sausio 6 diėnā pradeda iš ryto ir vaikšto kol apeina įstaigas. Tai būna užtrunka gerą pusiaudienį. Lyginant su senesniais laikais, vaikštynių erdvė lieka gana didelė. Kaip anksčiau eidavo, po kiėmus, dabar eina po įstaigas. Eidavo persirengęs personažų būrys; Trys Karaliai, žvaigždės nešėjas ir velniukas, o prie būrio visada būna muzikantas grojantis armonika. Muzikantas apsirėdęs kepure arba skrybėle. „Einame iš ryto, kad spėtume visus aplieti. Nešamės smilkalų, riešutų ir grūdų. Atėję pilame grūdus ant stalo ar grindų, linkėdami, kad per visus metus būtų duonos. Ant durų užrašome Trijų Karalių ženklą (+ + +), pranešdami, kad jau baigiasi mūsų švenčių maratonas. Kas pavaišina, o kas ir ne, linkėdami viso ko geriausio, einame kitur“. (Pasakoja Rimas Ankėnas, Švenčionių kultūros skyriaus meno vadovas).

Galima pasakyti, kad „trijų Karalių“ tradicija gyvuoja šiame krašte, bet nėra tokia paplitusi. Gaila, bet ji nėra paminėta Švenčionių rajono spaudoje, imant 1999 – 2006 metus. Dar teko girdėti tokius atsiliepinimus „lupikautojai“. Tai parodo, kaip mūsų tradicijos yra praradusios tradiciškumą.

Toliau kalbant apie persirengėlius, bus bandoma išsamiau juos panagrinėti. Zoomorfiniai Rytų Lietuvoj jau XX a. pradžioje prapuola, vykstant tolesnei tradicijas kaita – būdingi antropomorfiniai personažai. Kaip ir visoje Lietuvoje paplitę labiau čigonai, negu žydai. Skiriasi žemaitiško ir aukštaitiško tipo persirengėliai.

⁹ Vaicekaskas A. Lietuvių žiėmos šventės. K., 2005 m. p. 97

¹⁰ Urbanavičiūtė d. Lietuvių apeiginė etnochoreografija. V. 2000 m. p. 188

¹¹ Vaicekaskas A. Lietuvių žiėmos šventės. K., 2005 m. p. 96

Aukštaitijoje persirengėliai dažniau imituodavo gyvūnus, o Žemaitijoje eidavo „žydais“, „vengrais“. Persirengėliai – pamėklės (čiučelos, taip vadinama Švenčionių apylinkėse) svita. Pagrindiniai persirengėlių požymiai – kaukė, nudažytas veidas, neįprasti drabužiai. Svarbi detalė - vyrai persirengę moterimis, moterys - vyrais. Nūdienu švenčiant Ažugavas, taipogi vyras yra perrengiamas moterimis – čigone, kuri neša vaikuti galva žemys. Švenčionių krašte, kaip parodo tyrimai, labiausiai paplitusios zoomorfinės būtybės: lokys, ožys, gervė, arklys. Taip pat užtinkami: „malpa“, „čigonai“, „ubagai“, „velnias“, „smertis“ – tai jau vėlesni, krikščionybės laikais atsiradę personažai. „Čigonai“ ypač populiariūs Aukštaitijoje, o Žemaitijoje sutinkami rečiau. Jie dažniausiai būna be kaukių, tik veidus išsiteplioję suodžiais. Tai nūdienu patys populiariausi Užgavėnių personažai Švenčionių apylinkėse. Jais labai mėgsta persirenginėti vaikai. Kaukė padaroma lengvai, reikia tik išsidažyti veidą kuo ryškiau. Jau kelinti metai mokyklose per Ažugavas siaučia „čigonautojų būrys“. Šimet pabandėme išeiti į gatves (kadangi esu Švenčionių Zigmo Žemaičio gimnazijos, etnokultūros pagrindų būrelio vadovė), tad pačiai tenka organizuoti šventes. Mokiniam labai smagu, jie noriai dalyvauja. Kalbant apie mokyklos erdvę, galima pasakyti, kad ji apima tiek vidų, tiek kiemą. Pirmiausiai ryte visi sutinkami „čigonų“ prie paradinių durų, įėjimo į mokyklos vidų. Kur tiktai sutinkami triukšmu. Prasidėjus pamokoms, būrys su triukšmu beldžiasi į kiekvienos klasės duris. Jeigu sutinka įleisti, tada padaromas chaosas: liejami visi vandeniu, teplojami dažais (lūpu), vaišinami blynais. O išeidamas būrys palinki sėkmės, laimės ir viso ko geriausio. Aplankius klases, labai mielai „taboras“ įsikuria mokytojų kambaryje, kur taipgi padaroma netvarka. Triukšmaujama, kol ateina mokyklos direktorė su vaišėmis, o gavę jas „čigonai“ palinkėdami geros kloties, išeina iš mokyklos. Dar padūkę lauke, pasivolioja sniege, pavažinėja rogutėmis, visi susirenka į vieną vietą kelti puotos. Tačiau žiūrint į tai, kaip mokiniai noriai dalyvauja persirengėlių eisenoje, šiemet persikėlėme į platesnę erdvę – miesto gatves ir įstaigas. Pakito ir laikas, kadangi mokykloje galėjome tai daryti ryte, kol vyksta pamokos, jau gatvėje laikas kitoks. Eisena prasideda po pietų. (Žinoma, vadovei tenka iš anksto susitarti su įstaigų administracija, kad leistų padaryti triukšmą). Būrys būna gana didelis, apie 20 vaikų. Galima sakyti, kad ir amžius gana įvairus, nuo 5 iki 8 klasių, būtinai į būrį imame maža - 6 metų. Jis dažniausiai vežamas rogutėmis. Tai smagi eisena, daug juoko, būtinai imamos rogutės, kur vieni kitus važinėja ir stengiasi išversti į sniegą. Neapsieinama ir be voliojimosi sniege. Na pačią vyriausią „čigone“ (mane) pirmą įsodina į roges ir paveža - trumpai, nes greitai išverčia į sniegą.

Žmonių reakcija gana įvairi: pamoja, pasijuokia, pagiria, pirštu į smilkinį pasukai. Įstaigų vadovai visada pavaišina, dažniausiai pripila saldinių pilnas kišenes. Būrys patriukšmavęs, palinkėjęs geros kloties, išskuba toliau į gatvę. Dėl pinigų prašymo tiek gatvėje, tiek įstaigose, kai kada iškyla problema – daugelis nesupranta humoro Užgavėnių metu. Savi (pažįstami) duoda centų į delną, pabūrusiai čigonei. Pastebėjau, jog mažajai čigoniukei labiausiai sekasi, visi jai duoda vaišių ir skiria daugiausiai dėmesio. (Manau, kitąmet bus bandoma įtraukti į būrį mažesnių klasių moksleivius). Apėjus visus numatytus objektus, visi renkamės į

Nalšios muziejų, į pradinį tašką, ir keliam balių. Kurio metu dalinamės įspūdžiais, vaišinamės duotomis dovanomis. Vaikai nusivalę grimą skuba į namus, padėkodami už pramogą.

Apibendrinimui galima pasakyti, kad laikui bėgant kaukė neteko apeiginės prasmės ir transformavosi ir buvo pradėta naudoti kitose sferose: miestų karnavale, vaikų pasilinksminime, dramoje. Šiame procese keitėsi tradiciniai papročiai, jo įtakoje pradėta kitaip suvokti kaukės prasmę. Todėl galime teigti, kad nūdienu pakito ir karnavalininkų elgesys ir požiūris į juos. Visa liko tik smagia vaikų pramoga.

Ažugavų pamėklė

Visų Užgavėnių persirengėlių išdaigų centras yra tam tikrai aprengta ir pritaisyta pamėklė, vežama vežime¹². Pagal tyrimų duomenimis, galima manyti, jog pamėklės tampymas ir naikinimas yra vienas iš labiausiai sunykusių Užgavėnių ir Pelenų dienos švenčių ciklo papročių. Pagal XX a. pirmos pusės tyrimų duomenis, patampę pamėklę, kaimo žmonės ją arba palieka kitų metų šventei, išardo, arba sudegindavo, rečiau skandino. Pamėklės naikinimui artimas Gavėno išvežimas už kaimo ir išvertimas sniegan ar griovin¹³. Pamėklės tampymo atvejai Švenčionių apskrityje minimi gana retai. Bet čia ją pateikėjai įvardija kaip „Čiučela“. Šiaurės ir šiaurės rytų Lietuvoje paplitęs vyriškas Gavėno vardas. Švenčionių kraštui Gavėnas nebūdingas. Jo vertinimas – vėlyva transformacija, vėlyvesnė už autentišką variantą. Švenčioniškiai vadina „Čiučela“, tai autentiškas bendrinis vardas. Visose Lietuvos vietose, kur ribojasi skirtingos etnografinės zonos, pamėklės buvo bevardės¹⁴. Vadinasi Moteriškos giminės pamėklė buvo būdinga daugiau Žemaitijai, o Aukštaitijai – vyriškos Morės pakaitalas - Gavėnas¹⁵. Pagal turimus duomenis, Švenčionių krašte stabas Gavėno vardu niekur nepaminėtas. Vadinasi galima manyti, jog Švenčionių kraštui Gavėnas nebūdingas. „Čiučela“ – autentiškesnis, su mūsų kraštui būdingu slavišku atspalviu. Juk šis bruožas yra laikomas šio krašto savitumu.

Švenčionių krašte buvo „Čiučela“, kuri nebuvo deginama, o išverčiam į sniegą, kartai mušama lazdomis. Tai galima pastebėti ir važinėjimu rogėmis, kur tyčia išvirstama iš jų. Pamėklė ar Gavėnas buvo statomi į ratą, o kuris galėjo simbolizuoti saulę. (Nūdienu „čičela“ irgi yra statoma į vežimo ratą). Yra aprašymų, liudijančių, kad rytų Lietuvoje vežiojo „Čiučelą“. Etnologo J. Balio knygoje „Lietuvių kalendorinės šventės“ pateikiamas toks aprašymas: „Rytų Lietuvoje po kaimus vežiodavo vad. „Čiučelą“. Dažniausiai „Čiučela“ buvo padaromas taip: paimdavo šlajus (bet dažniausiai tik vieną šlajų pavažą), pritaisydavo ratą, į jo stebulę įkišdavo kuolą, o ant kuolo atitinkamai parėdydavo baisų senį, - tas senis ir buvo vadinamas „Čiučela“. Prie kuolo kryžmais pritaisydavo kitą mažesnę kuolą, kuris sudarydavo rankas. Į ranką įdėdavo (atitinkamai pririšdavo) botagą, bizūną ar spragilą. Prie liemens dar pritaisydavo negyvą vištą ar paršiuką. Senio galva būdavo padaryta iš medžio. Veidą išskaptuodavo kiek galimą bjauresnį; su didele kumpa nosim, didelėm akim, ilga barzda. Nosį dažniausiai nutepdavo raudonai, barzdą juodai. Išvaizda

¹² Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės. V., 1993. p. 66

¹³ Vaičekauskas A. Lietuvių kalendorinės šventės. K., 2005 m. p. 85

¹⁴ Vaičekauskas A. Užgavėnių pamėklė / medžiaga suteikta Nalšios muziejaus etninės veiklos skyriui. 2001 m.

¹⁵ Kudirkas J. Užgavėnės. V., 1992. p. 28

susidarydavo iš tiesų gąsdinanti. Panašią „Čiučela“ daro ir dabar Užgavėnėms (jos išvaizda bus pateikta nuotraukose darbo pabaigoje). Vegetacijos dievybe galima vadinti tik iš dalies¹⁶. „Čiučela“ tiesiog atkeliauja su savo svita, dainuoja gero linkinčią dainą, už tai vaišinama, o paskui iškeliauja. Jį vežiojant visų autorių teigimu, labiausiai mėgta dainuoti „Ak tu tprunda“. Kudirkos, Balio aprašymuose stabas vadinamas „Čiučela“, P. Dundulienė jį sulietuvina ir vadina Užgavėnių seniu.

Semantinę reikšmę turintys elementai - negyvas paršelis, grėsmingi veido bruožai. Pasak A. Vaicekausko – „paršiukas prie juosmens „Čiučelai“ – svarbus prasminis elementas, semantinis požymis“. Pamėklei suteikiami neigiami bruožai, o galinčios pakenkti žmogui jėgos retai kada nusakomos tikroju vardu. Naikinama labai retai, bet jau minima 20 a. pr. iš naikinimo seniausias būdas - užlieti vandeniu. Šįmet švenčiant Švenčionyse Ažugavas, „Čiučela“ buvo išversta į pusnį ir išvoliota.

Apibendrinimui galima pasakyti, kad persirengėlių vaikštynės ir stabo tampymas - du skirtingi papročiai, kurie susiliejo tik vėlyvoje gyvavimo stadijoje. Pamėklės naikinimas ir tampymas - vienas labiausiai sunykusių Užgavėnių elementų, todėl ir yra labai daug jo variantų. „Čiučela“ – autentiškas bendrinis vardas, buvo aptinkamas Švenčionių apylinkėse. Visose Lietuvos vietose, kur ribojasi skirtingos etnografinės zonos, pamėklės buvo bevardės.

Nalšios muziejaus etninės veiklos skyrius indėlis į Ažugavų tradicijos tęstinumą

Šiame skirsnyje bus aprašomi personažai kurie, Nalšios muziejaus etninės veiklos skyriaus dėka, atkurti ir dalyvauja nūdienu Švenčionių Ažugavų šventėje.

2001 metais Nalšios muziejus organizavo pirmąjį seminarą – pasitarimą, kurio metu buvo kalbama apie Švenčionių krašto Ažugavų tradicijas. Kaip jas rengti nūdien, kad būtų išsaugotas regioninis savitumas? Kaip padaryti šią šventę ryškia, linksma, išlaikiusia pagrindinius Užgavėnių šventės elementus, bet tuo pačiu ir šiuolaikišką? Buvo seminare pasiūlyti ir įtraukti naujus, šiuolaikinius personažus: girtuoklis, blondinė, naujalietuvis ir pan. Pasiūlyta įtraukti šiuolaikinius „svetimus“: užsieniečiai „Telekomo“ privatizuotojai, nešioja su savimi juokingą telefono aparatą, prašo visus paskambinti ir reikalauja labai brangiai mokėti, pabėgėliai Pabradėje, išprotėjusi karvė, AIDS (vietoje giltinės, su švirksčiu), Baltarusijos prekijai, skudurininkai iš Utenos, politikas su buteliu kišenėje ir plakatu „Muzikos mokyklai - ne!“, kuo nors juokingu grojantis ir panašius šių dienų personažus, patinkančius tiek jaunumui tiek vyresnio amžiaus žmonėms. Kaip kalbėjo pamešime Nalšios muziejaus etninės veiklos skyriaus darbuotoja Violeta Balčiūnienė, „kol dar pas mus neatkeliavo keltų kultūrai būdingas Helovinas, reikia duoti jaunimui išsidūkti per Užgavėnių karnavalą. Tegu gamina senovines ir dabartines aktualijas atitinkančias juokingas kaukes ir dalyvauja „Čiučelos“ svitos eisenoje. Tai turi būti kiekvieno personažo - nebylaus ir kalbančio - vaidinimas. Svarbiausia - kad būtų daug juoko, triukšmo ir laistymosi. Kaukės vaidmenį būtina priderinti prie žmogaus charakterio“.

¹⁶ Vaicekauskas A. Užgavėnių pamėklė/medžiaga suteiktai Nalšios muziejaus etninės veiklos skyriui. 2001 m.

Pagal šios konferencijos metu paskelbtą medžiagą, kuri buvo surinkta išplatinus anketą, pateiksiu būdingiausių Užgavėnių persirengėlių kaukių aprašymus. Nors 20 a. pradžioje persirengėliai jau gerokai pamiršti, bet, pasirodo, dar ir dabar mūsų kaimuose (kalbant apie Švenčionių apylinkes) epizodiškai prisimenami „ožys“, „giltinė“, „velnias“, „malpa“, „čigonai“. „*Per Užgavėnes persirengę vaikščiojo. Velnių pasdaro- veidų išsuodina, apsitempia juodais rūbais, ragus pritaiso, pasiima šakes - ir velnias. Paskui Smertis - baltais rūbais, su dalgiu ant pečių- kap griebis tavi su dalgiu - gąsdina. Ir mūsų jaunystės laikais vaikščiojo. Užeina į gryčią, šposina. Ožį pasidaro, mekena, tai ragais už sijono moterim, mergaitėm griebia. Juokus visokius krečia. Jaunimas taip eina pavakariais, pasakoja pateikėjas*“ (pateikėjas Antanas Martinkėnas, gim. 1917 m. gyv. Reškutėnų km., užrašyta. 2000 m.). Galima daryti prielaidą, jog ir Švenčionių apylinkėse kažkada persirengėliai tikrai buvo. Aukštaitijai daugiau būdingi senesnieji zoomorfiniai personažai: „gervė“, „ožys“, „arklys“, laikomi toteminiais genties protėviais, o Žemaitijai - žmonių pavidalo. Bet būta ir pas švenčioniškius „čigonų“, „ubagų“, „velnių“ - tai vėlyvesnės kilmės personažai. Tik skirtingai negu Žemaitijoje, jie neturėjo mediniu ar kailinių kaukių, o tiesiog išsisuodindavo veidus. „Malpa“ atrasta Svirkų kaime ekspedicijos metu, ji taip pat buvo ir kaimyniniame Ignalinos rajone.

Muziejininkai mielai prisijungia prie šventės rengimo – kita veiklos dalis. Padeda kultūros darbuotojams informuodami apie papročius, o taipogi ir patys dalyvauja šventėje. Šįmet Nalšios muziejaus etninės veiklos organizatorės Violetos Balčiūnienės vadovaujamas „Štukorių“ būrys dalyvavo festivalyje. Trumpai darbo autorė supažindins su pasiekimais. Apie festivalį Daugpilyje buvo sužinota iš rašto, kurį gavo Švenčionių kultūros skyrius. Buvo nuspręsta, kad važiuos „Dobile“ folkloro ansamblis, kuriam vadovauja Nalšios muziejaus etninės veiklos skyriaus darbuotoja Violeta Balčiūnienė. Kadangi „Dobile“ – sutartinių giedotojų ansamblis, pagalbai buvo parinkti gabūs kultūriečiai, sugebantys gerai vaidinti ir atitinkančių scenarijaus personažų tipažus. Pagal scenarijų numatytų personažų kaukes kūrė Švenčionių kultūros centro dailininkė – apipavidalintoja, „Dobile“ folkloro ansamblio dalyvė Ala Mioldažienė. Kaukės buvo kuriamos prisilaikant Švenčionių krašto mesėdo vakarėlių personažų. Atkurti vietinius persirengėlių personažus prireikė dėl dviejų priežasčių: 1. Pasivažinėjimus arkliais rekonstruoti nėra realios galimybės, 2. Švenčionių krašte įsitvirtinęs žemaitiškasis variantas su persirengėliais ir Morės deginimu. Todėl nuspręsta rinktis mažesnę blogybę - žemaitišką „kaukes“ pakeisti vietiniais persirengėliais, o Morę - „Čiučela“(Gavėno paribinis variantas). Ankstesnis scenarijus rekonstruotas remiantis Vaicekausko monografija „Lietuvių žiemos šventės“ ir vietinių pateikėjų pasakojimais apie persirengėlius, užrašytomis Švenčionių krašto Ažugavų dainomis ir rateliais. Akcentuota gili semantinė kiekvieno personažo prasmė: pvz. meška – toteminis giminės globėjas, pasirodantis lemiamais momentais (per vestuves, pereinamuoju laikotarpiu iš žiemos į vasarą ir pan.), „malpa“ – kaukas ir pan. Papildomai įvestas „senio gudo su ožka“ personažas akcentuojant paribio kultūrų sąlytį. Rodytas ir prosenovinis „šokimo

lenton“ paprotys, kuris užrašytas tik Dieveniškėse ir Švenčionių rajone. Be to, ansamblio vadovė paruošė vertimą su detaliu kiekvieno personažo prasmės paaiškinimu, kurį pateikė vertinimo komisijai. Kitos – parugių programos dainų tekstų vertimai taip pat buvo parengti su simbolinių prasmų paaiškinimais.

Repeticijos vyko kartą per savaitę, paskutinę savaitę du kartus. Viso – 6 repeticijos. To pakako, kadangi aktoriai buvo gabūs, o persirengėlių vaidinimo scenarijus nesudėtingas. Kelionei buvo išsinuomotas didelis autobusas, nes vežti reikėjo daug vietos užimančias kaukes ir „Čiučelą“. Nuvykę apkurdinami gerose patalpose su veidrodžiais persirengimui. Festivalis buvo gerai organizuotas, buvo juntama nuolatinė rengėjų globa, žiuri komisija buvo labai geranoriška. Visa tai sudarė ypatingai gerą atmosferą, kuri suteikė vaidinimui lengvumo – mažino jaudulį ir įtampą. Vaidinimas vyko ne scenoje, bet didelės salės viduryje. Labai įspūdinga scenografija, kuriai panaudoti paprasti maišai, o salės viduryje buvo sumontuotas „stogas“ iš žabų ir jame meistriškai įmontuoti mikrofonai.

Laimėjo visi trys konkursiniai pasirodymai (grupinis kaukių, individualus kaukių ir paruginių sutartinių giesmių) „sudomino ir žiuri komisiją ir žiūrovus, kuriuos stengėmės įtraukti į veiksmą: šokdino, vaišino blynais ir pan“, pasakoja V. Balčiūnienė. Ta pati „Štukorių“ programa buvo parodyta per Ažugavas Švenčionių miesto parke. Atrodo, kad programa žiūrovams patiko, nes veiduose buvo matyti susidomėjimas ir net nustebimas: per Ažugavas dar niekad nebuvo matytas „šokimas lenton“, sudomino ir nauji „dresuotos meškos iš Smurgainių akademijos“ bei „Malpos“ personažai. „Tik rodant savo mieste tokią programą, ateityje reikėtų apgalvoti, kaip duoti kuo daugiau veiksmo žiūrovams“, mano V. Balčiūnienė. Kaip ji teigia, - „ateities planai – dar „tūkstantį kartų“ parašyti į vietos laikraštį vieną ir tą patį – kad nederą švęsti žemaitiškų Ažugavų Rytų Lietuvos Švenčionių krašte. Ir vis tik mėginti atgaivinti Ažugavų pasivažinėjimus rogėms su dainomis. Sekančiais metais planuojame su persirengėlių programa nuvykti į Lenkiją, į festivalį Beškiduose“.

Apibendrinimui galima pasakyti, jog Nalšios muziejaus etninės veiklos skyriaus darbuotojai kaip galėdami, stengiasi padėti tęsti Ažugavų ir kitų tradicijų, papročius. Padeda konsultuodami kaimo klubų darbuotojus, kaimo bendruomenes, mokyklas ir patys dalyvauja įvairiuose renginiuose, tiek rajone, tiek užsienyje.

Išvados

XX a. nuo maždaug antro dešimtmečio ima transformuotis papročio struktūra. Sunyksta papročio apeiginis ritualas, praranda prasmę papročio erdvės ir laiko dimensijos, kurios vaidino svarbų vaidmenį struktūrinėse ritualinės komunikacijos grandinėse. Nūdienu Užgavėnių papročiuose liko tik pramoga ir linksmybės kurios perėjo nuo suaugusiųjų iki vaikų.

Gaila, bet galima pasakyti, kad šiandieninėje Lietuvoje rengiamos Užgavėnės dažniausiai Žemaitiškos. Jos pasiekė ir Rytų Aukštaitiją, o taipogi – Švenčionių apylinkes. Žemaitiškos nustūmė į šalių kitų regionų savitumus. Per paskutinįjį šimtmetį Dzūkijoje nebuvo nei persirengėlių būrio, nei laužų. Suvalkiečiai taip pat jų nekūreno, o ten veikė toks personažas Sidaras su palyda. Buvo rengiami kaitynės, per kuriuos tarpusavyje kovojo Lašininis su Kanapiniu. Žemaitijos kai kuriuose regionuose, nūdien dar rengiamos ne Užgavėnės, o „žimos palydos“. Aukštaitijoje karaliavo Gavėnas, o kai kuriose Švenčionių apylinkėse žinomas „Čiučelas“ vardu. Per Užgavėnės būtinai reikėjo važinėti, nors ta tradicija jau bebaigę išnykti. Galima pasakyti, kad visoje Lietuvoje švenčiamų Užgavėnių tik išraiškos priemonės skiriasi, o turinys visur yra panašus – daug linksmybių ir judesio.

Kaip nebūtų gaila, tačiau daugelyje Lietuvos rajonų akivaizdus žemaitiškų Užgavėnių tradicijų perėmimo faktas – Morės deginimas ar „žydų“ vaikščiojimas. Švenčionių Užgavėnių organizatoriai į scenarijus įtraukia žemaitiškus šūksnius: „žiema, žiema, bėk iš kiemo“. Juk galima šventes padaryti savo krašto, paveldėtas iš protėvių. Galima išskirti pačius išskirtingiausius regioninius savitumus.

Norime išsaugoti regioninius skirtumus, turėtume aktualiausius papročių įvaizdžius įtraukti į nūdienos švenčių apyvartą. Dar neseniai Užgavėnės prasidėdavo ne antradienį, o prieš tris dienas, sekmadienį. Tačiau nereikia pamiršti, kad šias laikais – darbo dieną. Juk į tai atsižvelgiant pats Užgavėnių scenarijus rengiamas atitinkamai, o be to nereikia užmiršti, kad norime papročius atstatyti. O čia kultūros darbuotojai bei Nalšios muziejaus etnininkai, turi sudaryti tokias sąlygas, kad pats žmogus norėtų dalyvauti šventėje, o neprimygtinai tempiamas. Juk laikui bėgant, apeiginiai veiksmai prarado savo paskirtį. Tačiau pramoginiai elementai išlieka. Kad šventės tęstų savo gyvavimą, jos turi būti šiuolaikiškos, linksmos ir patrauklios, tačiau turi ir išlaikyti regioninius savitumus. Juk nūdienu pagrindiniai veikėjai yra jaunimas, tad manoma, kad reikia duoti laisvę pasireikšti jiems. Juk darbo autorė pati dirbdama Gimnazijoje etnografinių būrelio mokytoja, ir mato, kaip noriai moksleiviai dalyvauja Užgavėnių pasiruošime ir pačioje šventėje. Tik juos reikia „pakreipti“ tinkama linkme.

Svarbu pabrėžti tai:

1. Užgavėnės, tegul ir modifikuotos, tačiau jos švenčiamos.
2. Laiko atžvilgiu Švenčionyse jos švenčiamos antradienį, tą pačią Užgavėnių šventimo dieną. Laikas – po pietų, gerokai vakarop.
3. Erdvė – miesto gatvės ir aikštė, mokykla ir jos kiemas.
4. Atlieka linksminimo funkciją. Dalyvauja mokiniai, nors kiekvieni metai daugėja ir suaugusiųjų.

Literatūros sąrašas

1. Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės. V., 1993.
2. Imbrasienė B. Kalendorinės šventės. V. 1990.
3. Jurgis J., Lukšaitė I. Lietuvos kultūros istorijos bruožai. V., 1981.
4. Kriščiūnienė I. Užgavėnės. V., 1992.
5. Kudirka J. Užgavėnės. V., 1992.
6. Maminskienė – Kulbokienė V. Gyvenimo vingiuos. Čikaga., 1992.
7. Milius V. Lietuvių etnologijos bibliografija. V., 2001.
8. Pliopienė E. Etninės kultūros paveldas ir dabarties kultūra. V., 1999.
9. Račiūnaitė R., Senvaitytė D., Vaicekaskas D. Senovės lietuvių pasaulėžiūra. K., 2001.
10. Tamošiūnienė A. Kalendorinės šventės. KU., 2000.
11. Urbanavičiūtė D. Lietuvių apeiginė etnochoreografija. V., 2000.
12. Vaicekaskas A. Lietuvių žiemos šventės. K., 2005.

Straipsniai žurnalu

13. Berenis V. Lietuvių tautinių tradicijų ir jų tašos XXI a. problemos. // Liaudies kultūra. – Nr. 6. – V., 2002. – P. 3 – 4.
14. Marcinkevičienė N. Tradicijų palaikymo šluočiai. // Liaudies kultūra. – Nr. 2. - V., 2004. – P. 61 – 71.
15. Pliopienė E. Miesto tradicijos: tautos tradicijų taša ir kūrybos kryptis//Etninės kultūros paveldas ir dabarties kultūra. V., 1999.
16. Vaicekaskas A. Karnavalas Lietuvoje. // Darbai ir dienos. – Nr. 31. – Kaunas, 2002. – P. 263 – 276.
17. Vaicekaskas A. Nekrokultas kalendorinės apeigose. // Darbai ir dienos. –Nr. 11 (20). – Kaunas, 1999. – p. 131 – 155.
18. Vaicekaskas A. Žiemos laikotarpio kalendoriniai papročiai. // Žiobiškis. – V., 2000. – P. 864 – 875.
19. Vėlius N. Mitologinė švenčių semantika. // Krantai. – 1989. – P. 9 – 14.

Straipsniai periodinėje spaudoje

20. Balčiūnienė V. Aukštaitiškųjų Ažugavų dieras – vietoje Žemaitiškos Morės. // Švenčionių kraštas. – 2003, kovo 1.
21. Balčiūnienė V. Iš Daugpilio folkloro festivalio „Dobile“ grįžo su laurais! // Švenčionių kraštas. – 2006. 03. 04. p. 6.
22. Balčiūnienė V. Užgavėnės šiemet vėlyvos. // Žeimenos krantai. – 2000, kovo 04.
23. baronienė N. Šalta žiema šalin eina, jau pavasaris ateina... // Žeimenos krantai. – 2001. 02. 24. p. 1 – 3.
24. Dicevičiūtė J. Šventėme Užgavėnės. // Švenčionių kraštas. – 2004, vasario 28.

25. Jakštas A. Ar išsigąs žiema Užgavėnių burtų? // Švenčionių kraštas. – 2005, vasario 12.
26. Jakštas A. Ar pavyks išvaryti žiemą? // Žeimenos krantai. – 1999, vasario 20.
27. Jakštas A. Užgavėnės, Užgavėnės! // Švenčionių kraštas. – 2004, vasaris 28.
28. Jakštas A. Varėm varėm žiemą, o ar išvarėm? // Švenčionių kraštas. – 2003, kovo 8.
29. Kaminskienė G. Šįkart „čigonkos“ vagiliavo ne sau... // Švenčionių kraštas. – 2005, vasario 12.
30. Kavaliauskienė L. Užgavėnės – linksma ir džiugi šventė. // Švenčionių kraštas. – 2003, kovo 8.
31. Mačerauskienė J. Užgavėnių linksmybės // Švenčionių kraštas. – 2006. 03 04. p 10.
32. Mačerauskienė J. Užgavėnės – žemaitiškai ar aukštaitiškai? // Žeimenos krantai. – 1999, vasario 13.
33. Veličkienė S. Šventė yra tai, kas šventiška ir sava. // Švenčionių kraštas. – 2002, kovo 13.
34. Vološienė J. pavasaris vėl beldžiasi į mūsų širdis // Nalšios žinios. – 2006. 03. 01. p. 2.

Muziejinė medžiaga

35. Nalšios muziejaus etinės veiklos skyriaus fondų medžiaga „Švenčionių krašto Ažugavos“

Konsultacijos

36. Vaicekauskas A. Užgavėnių pamėklė – konsultacinė medžiaga teikta Nalšios muziejui. 2001 02.12.

Žodynėlis

Adyna – valanda
Akulioriai – akiniai
Ale – tačiau
Apsirėdo – pasipuošia
Aptiekorius – vaistininkas
Atžagaras - atbulas
Ažugavos – Užgavėnės
Brazgūnai – žvangučiai
Čiučela – baidyklė
Dažoti – žiūrėti
Grajija – groja
Griešnykas – nusidėjėlis
Kalėdė – trinka
Kap – kaip
Liekvarstos – vaistai
Lig – iki
Par – per
Pasdaro – pasigamina
Pelčiaris – felčerius
Pimpė – pempė
Raiši – šlubi
Rona – žaizda
Smertis – mirtis
Smetona – grietinė
Šalavyjas (šlajas) – ajarai
Šposina – juokauja
Tavi – tave
Teip – taip
Terba – tašė
Ubagai – elgetos
Ūlyčia – gatvė
Undarokas – sijonas
Zovada – šuoliais

Priedas Nr. I

Lietuvių kalendorinių apeigų persirengėlius bei jiems artimus veikėjus pagal jų veiklos pobūdį galima suskirstyti į tipus. (~ženklas reiškia persirengimo papročio pėdsakus

Žiūrėti lentelėje Nr. 1

Persirengėlių tipai	Kalendorinėse apeigose
I. Nekeliaujantys („šeimininkai“)	Linamynio persirengėliai; Velyknakčio persirengėliai
II. Keliaujantys („svečiai“)	Kalėdų – Užgavėnių persirengėliai; ~Velykų lalautojai, „apvelykautojai“; ~Gandrinių „sterkautojai“
III. Lydintys Simbolines figūras	Kalėdų, Naujųjų metų ir Užgavėnių persirengėliai; ~blukio, kaladės, trinkos, „silkes“ volkėjai (per Kūčias, Kalėdas, Užgavėnes, Pelenų dieną, Velykas)
IV. Išlydimos Simbolinės figūros	Per linamynį: Končius arba Valančius, Kuršis (plg. su kūlimo „ridiku“); Kalėdiniame cikle: Kalėdų Senis, Senų metų Senis: Per Užgavėnias: Morė, Kotrė, gavėnas, Užgavėnių senis ir kt.

Duomenų gausumu pasižymi kalendoriniai ritualai, todėl juose galima pastebėti, kad atskiri persirengėlių tipai turi nustatytą vietą kiekviename apeigų cikle: iš pradžių pasirodo kaukėti „šeimininkai“, vėliai – keliaujantys persirengėliai „svečiai“, galiausiai – persirengėlių eisena, išlydinti išskirtinę simbolinę figūrą:

Žiūrėti lentelėje Nr. 2

Persirengėlių tipas	Vieta apeigose
Nekeliaujantys („šeimininkai“)	Virsmo ritualo pradžia
Keliaujantys („svečiai“)	Virsmo ribos įveikimas
Simbolinės figūros ir jas lydintys	Virsmo ritualo pabaiga